

ΕΤΙ ΤΙ ΕΑΕΝ ΤΙ ΑΟΤΙ ΑΕΧΙ ΕΟ ΔΑΕΤΙ ΤΙ ΑΙ ΑΑΟ²Ε Ç ΟΤΙ ΔΙ ΟΑΑΙ Γ Β
Τ ΔΑΑΙ ²ÇΑΟ²ΕΓ Τ -ΑΕΤ Γ Τ Τ ²Χ Γ ΑΓ Τ ΑΟΑΙ ²ÇΙ Ο ΑΝΕΙ ΑΟΔΕΧ Γ Τ ΑΓ
ÇĀĒĀĀĒΟĀĀΙ Γ Β Τ ΔΙ ΑΕΑΙ Τ ΔΙ ΝΟΙ ΔΙ ΑΓ Τ Τ ΕΒΔΕÇΑΟ²

Розглянуто методичні засади вимірювання територіальної нерівності для удосконалення методології індикативного підходу до оцінювання асиметрії й обґрунтування стратегічних напрямів згладжування просторової поляризації стану й розвитку регіональних соціально-економічних систем.

The article considered methodological framework for the measurement of territorial inequalities for improving the methodology indicative approach to evaluate and substantiation asymmetry strategic directions smoothing spatial polarization state and the development of regional socio-economic systems.

Труднощі формування регіональної соціально-економічної політики багато в чому обумовлені відсутністю розробок, що дозволяють мати просторове уявлення про соціально-економічні результати й заходи, здійснювані для стійкого збалансованого розвитку регіонів. Ентропійний стан економіки не може бути переборений тільки прагматичними заходами локального масштабу, тому необхідні дослідження закономірностей регіонального розвитку, пошук оптимальних варіантів і «точок» зростання [1].

Важливим завданням є виявлення пріоритетів розвитку кожного регіону з наданням йому в рамках чинного законодавства розширених прав реалізації своїх можливостей з відповідним зростанням економічного потенціалу. При цьому істотно зростає роль соціального фактора, що впливає на політичну стабільність суспільства.

У дослідженнях учених-економістів є ряд напрацювань щодо методичних засад вимірювання територіальної нерівності управління економікою регіонів. Зокрема, це праці О. Алимова, О. Амоші, П. Борщевського, М. Бутко, С. Біла, П. Гайдуцького, В. Геєця, Б. Данилишина, М. Долішнього, Ф. Заставного, В. Захарченка, І. Луніна, С. Максименка, Б. Патона, Т. Пепи, І. Петровської, В. Пили, Ю. Пурденко, С. Раєвського, В. Удовиченка, П. Саблука, В. Семенова, В. Топіхи, Л. Федулової.

Незважаючи на певні напрацювання в цьому напрямі, слід зазначити про необхідність удосконалення методичних засад вимірювання територіальної нерівності управління економікою регіонів у період кризової економіки держави.

Нерозв'язаність ряду теоретичних і прикладних питань, відсутність комплексного вивчення методичних засад вимірювання територіальної нерівності зумовили вибір теми дослідження, його актуальність, мету та завдання.

Специфічною особливістю економічних явищ і процесів на регіональному рівні є їхня асиметрія, що характеризується відсутністю домірності, інваріантності, незмінності внаслідок повсюдної й безперервної, як у просторі, так і в часі, трансформації економічних показників суб'єктів господарювання в Україні.

Навіть у стабільній економіці тільки теоретично можна припустити відносно постійне співвідношення попиту та пропозиції ресурсів, техніки й технології, смаків споживачів. У реальній дійсності такої сталості не буває і в статичній, і в динамічній у зв'язку з постійною зміною факторів і результатів, трансформацією процесів виробництва благ, економічних елементів та їхніх зв'язків.

Виникає необхідність вироблення системних уявлень про фактори й пріоритети переходу регіонів до режиму стійкої репродукції, про особливості, дієві моделі й механізми аналізу потенційних можливостей мезоекономіки, що опинилася в стані територіальної асиметрії, коли розвиток регіональних соціально-економічних систем зумовлений гіпертрофовано високим ступенем їх просторової поляризації.

Регіональна соціально-економічна система має складну внутрішню структуру, в якій варто виокремити такі елементи: виробничу, рекреаційну, соціальну, інституціональну інфраструктуру й природно-ресурсну базу. Сукупне поєднання цих елементів спричиняє формування регіональних соціально-економічних підсистем різного рівня в рамках однієї території [2].

Регіональна соціально-економічна система являє собою множини соціально-економічних підсистем, взаємозалежних і взаємодіючих між собою у сфері виробництва, розподілу, обміну й споживання, що утворюють цілісну єдину соціально-економічну структуру в межах певної території. Базові ієрархічні рівні регіональних соціально-економічних систем у межах території України такі:

- соціально-економічна система держави, обмежена його територією;
- макрорегіональні соціально-економічні системи в межах території регіонів;
- мезорегіональні соціально-економічні системи, обмежені територією регіонів;
- мікрорегіональні соціально-економічні системи в межах території сільських районів, міських і сільських поселень [3].

В цих умовах важлива роль приділяється структурному аналізу регіонально-галузевих підсистем на макро- й мезорівнях. Найважливішим аналітичним інструментом, на нашу думку, є метод моделювання. Моделювання регіональних економічних структур має базуватися на системному підході. Тільки система моделей, що описують процес розвитку регіональних соціально-економічних систем на різних рівнях дає змогу оптимізувати інформаційне забезпечення прийняття стратегічних рішень щодо формування економіки територій. Не окремі моделі, а взаємозалежні, «спряжені» один з одним, інтегровані у єдності макро- та мезоекономічні процеси, дають змогу підвищувати об'єктивність управлінських рішень про збалансований розвиток регіональних соціально-економічних систем [4, 5].

Дослідження територіальної асиметрії економіки необхідно проводити, моделюючи процеси її формування як на макрорівні в межах території України, так і на мезорівні в межах територій регіонів, при цьому аналізуючи просторову поляризацію розвитку окремих регіонально-галузевих підсистем. Результати оцінки територіальної асиметрії й просторової поляризації стану й розвитку регіональних соціально-економічних систем різного рівня стануть об'єктивною основою для формування стратегічних рішень про стійке зростання економіки територій.

Досягненню оптимальної економічної стабільності територій сприяє збалансованість, структуризація і соціальна орієнтація. Однак для цього необхідні:

- оцінка ресурсного потенціалу регіональної системи й можливостей його реалізації;
- визначення стратегічних пріоритетних напрямків розвитку регіональної соціально-економічної системи;
- знаходження оптимальних темпів і пропорцій розвитку окремих регіонально-галузевих підсистем, що забезпечують стабільне поєднання видів діяльності в регіоні;
- наявність внутрішніх резервів і використання їх як активи розвитку;
- активна інвестиційна політика;
- розширення міжрегіональних ринкових відносин [6].

Ми виділили і згрупували фактори внутрішнього, макро- і мезосередовища, що визначають стабільність регіональної соціально-економічної системи, її здатність адаптуватися до ринкових відносин, що змінюються (рис. 1).

При розробці й реалізації регіональної стратегії стійкого розвитку інвестування як базисного способу реанімації регіональної соціально-економічної системи доцільно сполучити зі здійсненням структурних зрушень, спрямованих на становлення і зростання внутрішніх ринків з високою платоспроможністю населення [7]. Цю проблему неможливо вирішити без дослідження сформованої територіальної асиметрії і просторової поляризації стану регіональних соціально-економічних систем усіх рівнів.

Формування ефективної системи управління регіональною економікою вимагає розробки нової концепції розвитку методології оцінки територіальної асиметрії і визначення просторової поляризації стану регіональних соціально-економічних систем. Як така концепція пропонується індикативний підхід до аналізу й оцінки рівня розвитку, територіальній асиметрії і виявленню просторової поляризації регіонів.

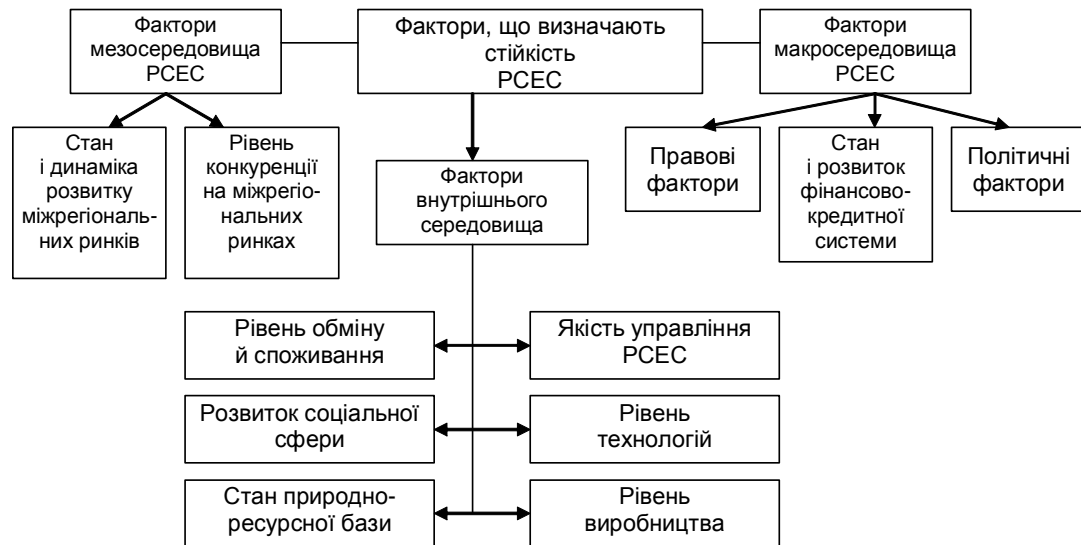

Рис. 1. Класифікація факторів, що визначають стабільність регіональної соціально-економічної системи (PSEC)

Система індикаторів і локальних індикативних показників стану і розвитку регіональних соціально-економічних систем з урахуванням їх багаторівневого характеру, дає змогу досліджувати закономірності асиметрії та рівні просторової поляризації, а також виявити фактори зростання і домінуючі напрямки розвитку економіки територій.

Основними показниками соціально-економічного стану й розвитку регіонів нами виділені: населення й праця, навколишнє середовище, макроекономічні характеристики, інвестиції, зовнішньоекономічна діяльність та ін. Кожний з індикаторів характеризується системою індикативних показників: абсолютних і відносних. Виходячи з наявних показників, визначаються розрахункові характеристики, наприклад: на базі основних фондів і зайнятого населення – фондоозброєність, виходячи з інвестицій та основних фондів – інвестзабезпеченість матеріально-технічної бази та ін.

Систематизація статистичних даних за макро- й мезорегіональними соціально-економічними системами дає змогу виділити і згрупувати абсолютні локальні показники, що характеризують індикатори стану й розвитку економіки територій, вони розділені на дві групи: факторіальні й результативні (рис. 2).

До групи факторіальних зараховані індикативні показники, що характеризують ресурсний потенціал економіки території. До групи результативних зараховані індикативні показники, що характеризують результати функціонування регіональної економіки. На базі факторіальних і результативних показників можуть бути сформульовані характеристики ефективності, у тому числі продуктивності праці, фондо- й інвествіддачі, що свідчать про рівень використання тих чи інших ресурсів, факторів виробництва.

Розвиток індикативного підходу до оцінки територіальної асиметрії й визначення просторової поляризації стану PSEC в умовах ринкового середовища передбачає застосування таких принципів: системності, цілісності, гнучкості, науковості, ефективності, адаптивності, ієрархічності, множинності і ймовірно-статистичного.

До основних положень концепції удосконалювання методології оцінки територіальної асиметрії й визначення просторової поляризації стану й розвитку PSEC варто зарахувати:

- узгодження цілей розвитку регіональних соціально-економічних систем макро-, мезо- й мікрорівнів через побудову багаторівневої системи індикаторів;
- забезпечення можливості використання системи індикаторів на різних рівнях регіонального управління;
- урахування значимості локальних індикативних показників розвитку регіональних соціально-економічних систем на базі проведення кореляційно-регресійного аналізу;
- групування локальних індикативних показників з використанням багатомірних економіко-статистичних методів;
- кластеризацію регіональних соціально-економічних систем і проведення аналізу у виділених кластерах;

- використання бальних оцінок індикативних показників з наступною побудовою інтегральних критеріальних оцінок із застосуванням інструментарію багатокритеріальної оптимізації;
- застосування комплексу кореляційно-регресійних моделей для виявлення закономірностей і прогнозування використання ресурсного потенціалу регіональних соціально-економічних систем.

Рис. 2. Система індикативних показників стану й розвитку макро- й мезорегіональних соціально-економічних систем

Формування методології індикативного підходу до аналізу й оцінки асиметрії і просторової поляризації стану й розвитку регіональних соціально-економічних систем можна представити у вигляді схеми (рис. 3).

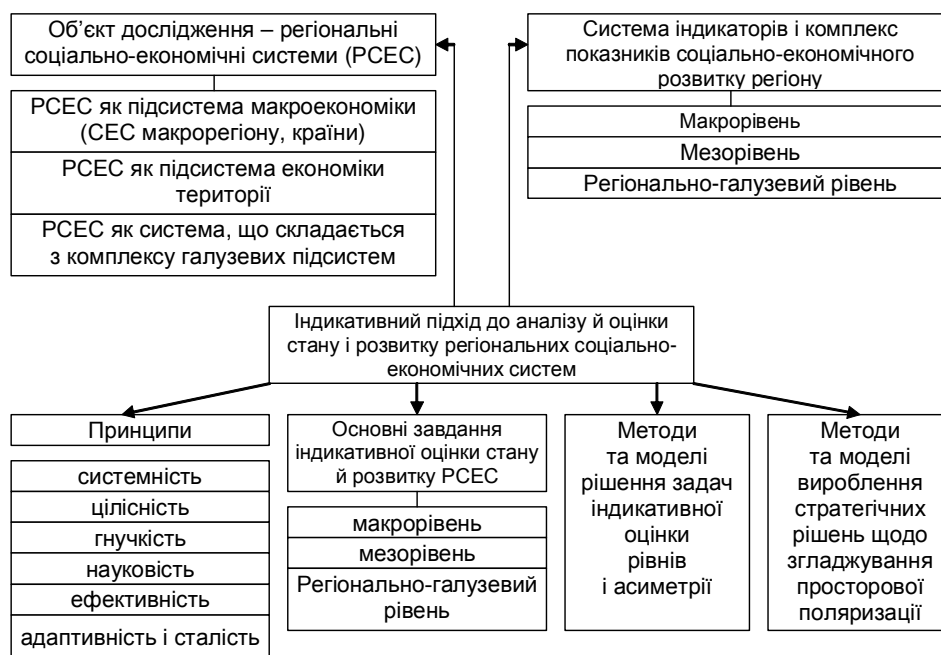

Рис. 3. Формування методології індикативного підходу до аналізу й оцінки розвитку регіональних соціально-економічних систем

Основні ідеї і положення індикативного підходу до оцінки територіальної асиметрії й виявленню просторової поляризації стану розвитку РСЕС реалізуються через комплекс завдань (рис. 4) з використанням запропонованої системи методів і моделей їх вирішення (рис. 5).

Рис. 4. Основні завдання індикативної оцінки стану й розвитку РСЕС

Рис. 5. Методи й моделі рішення задач індикативної оцінки рівнів і асиметрії стану й розвитку РСЕС

Територіальна асиметрія стану й розвитку регіональних соціально-економічних систем характеризується відсутністю домірності, інваріантності й незмінності відповідних індикативних показників, що зумовлено повсюдною і безперервною як у просторі, так і в часі трансформацією внутрішнього й зовнішнього середовищ їх функціонування.

Сучасні підходи до аналізу стану й розвитку регіональних соціально-економічних систем здебільшого пропонують розрахунок обмеженої множини різних показників і коефіцієнтів, причому динаміка зміни цих показників індивідуальна для кожної системи (або підсистеми). Очевидно, що в даній ситуації дуже важко однозначно визначити напрямки зміни, рівень територіальної асиметрії стану й розвитку РЕС.

Для нівелювання різноспрямованості зміни локальних показників необхідні методи, що дають змогу поєднувати індикативні показники й давати багатомірну оцінку стану регіональної соціально-економічної системи.

Завдання багатомірного аналізу стану регіональної соціально-економічної системи має вирішуватися з використанням методу головних компонентів, що дає змогу на основі множини вихідних індикативних показників виявити невелику кількість факторів (2 або 3), які істотно впливають на ці показники. Ці фактори (головні компоненти) неспостережувані, вони наявні гіпотетично, але саме вони визначають динаміку процесу зміни стану регіональної соціально-економічної системи.

З огляду на факторні навантаження вихідних індикативних показників необхідно інтерпретувати головні компоненти формування територіальної асиметрії макрорегіональних соціально-економічних систем у такий спосіб: факторіальні: ресурсний потенціал, природні ресурси, фінансова залежність; результативні: фінансові результати, розвиток сільського господарства, розвиток промисловості.

Головні компоненти відображають, власне кажучи, ступінь змінності множини вихідних індикативних показників і визначають процеси формування територіальної асиметрії, тому її оцінювання має проводитися в групах макрорегіональних СЕС, близьких за характером змінності множини вихідних індикативних показників.

Оцінка ресурсного потенціалу й підсумків функціонування РЕС за комплексом індикативних показників є багатокритеріальною задачею, що вимагає згортання вихідних локальних показників (рис. 6).

Рис. 6. Методика інтегральної оцінки рівня й асиметрії потенціалу РЕС і ступеня його використання

Для рішення цієї задачі можна використовувати метод адитивної оцінки, відповідно до якого інтегральна функція обчислюється за формулою:

$$F_j(a_{ij}) = \sum_{j=1}^n \lambda_j a_{ij} , \quad (1)$$

де a_{ij} – значення j -го локального індикативного показника стану i -ої РЕС;

λ – ваговий коефіцієнт j -го показника;

n – кількість вихідних індикативних показників стану РЕС, використовуваних в аналізі.

Індикативні показники стану РСЕС є неоднорідними, мають різну розмірність. Можна провести нормалізацію вихідних індикативних показників, використовуючи бальний метод оцінки. Відповідно до даного методу, абсолютні значення a_{ij} переводяться у відносні B_{ij} у вигляді балів:

$$B_{ij} = \frac{a_{ij}}{a_j} 100\% , \quad (2)$$

де a_j – середнє значення j -го індикативного показника для всіх макрорегіональних соціально-економічних систем.

Оцінка значимості локальних індикативних показників проводиться з використанням інструментарію кореляційно-регресійного аналізу. Значення коефіцієнтів значно більше «0» свідчить про наявність асиметрії в емпіричному розподілі значень ресурсного потенціалу і його використання у макрорегіональних СЕС, а також доводить просторову поляризацію в розвитку економіки територій.

У зв'язку з відсутністю єдиного узагальнюючого показника, що характеризує рівень і якість життя населення, при його аналізі на макро-, мезо- й мікрорівнях у варто використовувати систему індикаторів і комплекс індикативних показників.

Індикаторами, що свідчать про рівень і якість життя населення на регіональному рівні, є характеристики демографії, зайнятості, доходів і видатків, споживання продуктів харчування, житлових умов, освіти й охорони здоров'я, підсумків діяльності й цінового фактора. Системна характеристика якості життя населення в регіонах представлена (рис. 7).

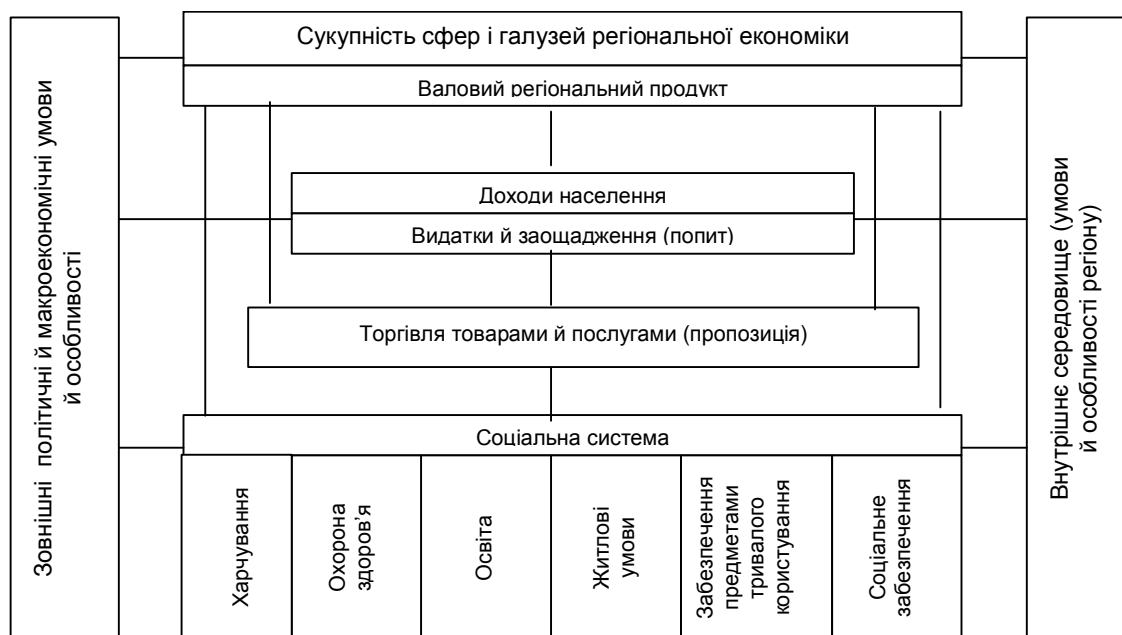

Рис. 7. Системна характеристика рівня і якості життя населення в регіоні

Своєрідними центрами системної характеристики рівня і якості життя населення в регіоні є взаємозалежні показники ВРП, доходів і видатків (формуючих попит), які забезпечуються пропозицією в межах торгівлі товарами й послугами, що позначаються на показниках харчування, охорони здоров'я й освіти, житлових умовах, наявності предметів тривалого користування й соціального забезпечення, в умовах впливу на ці процеси характеристик зовнішнього світу (політичних і макроекономічних) і внутрішнього середовища (особливостей регіонів).

Рекомендації з формування організаційно-економічного механізму вирішення проблем згладжування просторової поляризації стану регіональних СЕС, орієнтованого на повномасштабне використання ресурсного потенціалу території, представлені на рис. 8.

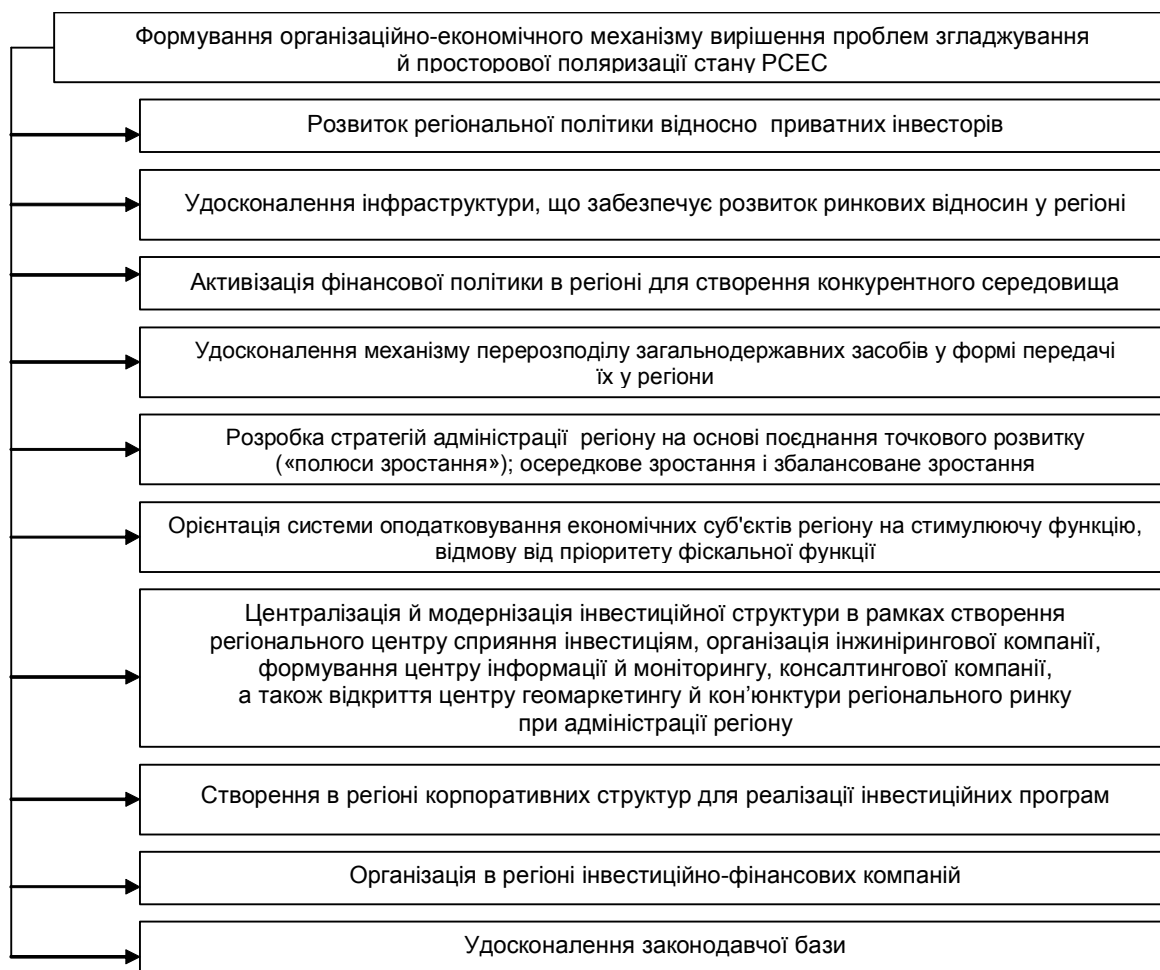

Рис. 8. Комплекс рекомендацій з формування організаційно-економічного механізму згладжування проблем просторової поляризації РСЕС

Розроблені пропозиції роблять певний внесок в удосконалення методології індикативного підходу до оцінки асиметрії й обґрунтування стратегічних напрямків згладжування просторової поляризації стану й розвитку регіональних соціально-економічних систем.

Вирішення такої ситуації потребує творчого переосмислення і перероблення можливостей модернізації економіки та подолання асиметрії територіального розвитку.

Отримані автором основні теоретичні положення й висновки є основою для подальших наукових досліджень методологічних засад формування стратегії і тактики, регіонального виміру модернізації економіки та територіального розвитку.

Література

1. Коваль Я. В. *Регіональна економіка : навч. посіб.* / Я. В. Коваль, І. Я. Антоненко. – К. : РВПС України НАН України, 2005. – 189 с.
2. Гнибіденко І. Ф. Вплив соціально-економічної політики на соціальну безпеку та рівень життя населення України / І. Ф. Гнибіденко // *Демографія та соціальна економіка*. – 2006. – № 2. – С. 124–136.

3. *Онищук Г. І. Проблеми розвитку міського комплексу України: теорія і практика / Г. І. Онищук ; за ред. С. І. Дорогунцова. – К. : Наук. світ, 2002. – 39 с.*
4. *Минцберг Г. Школа стратегий / Г. Минцберг, Бр. Альстрэнд, Дж. Лэмпел ; пер. с англ. под ред. Ю. Н. Каптуревского. – СПб. : Питер, 2001. – 336 с.*
5. *Минцберг Г. Стратегический процесс / Г. Минцберг, Дж. Б. Куинн, С. Гошал ; пер. с англ. под ред. Ю. Н. Каптуревского. – СПб. : Питер, 2001. – 688 с.*
6. *Гребенкин А. С. Управление социально-экономической асимметрией – путь к сбалансированному региональному развитию / А. С. Гребенкин // Региональная экономика: теория и практика. – 2008. – № 6 (63). – С. 65–74.*
7. *Гошовська О. В. Стратегічне управління підприємством на синергічних засадах : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.06.01. / О. В. Гошовська. – Нац. ун-т «Львівська політехніка». – Львів, 2002. – 20 с.*
8. *Топіха В. І. Інвестиційний менеджмент та ризики в діяльності венчурних компаній / В. І. Топіха, П. В. Ковалишин // Бізнес-навігатор. – 2011. – № 1 (22). – С. 145–150.*
9. *Язлюк Б. Методичні підходи до оцінки фінансово-економічної ефективності інноваційного розвитку підприємства та її безпеки / Б. Язлюк // Науковий збірник Львівського національного університету ім. І. Франка «Формування ринкової економіки в Україні». – 2012. – Вип. 27. – С. 291–297.*